

BAKOENIN'S BIECHT

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 36

MICHAEL
BAKOENIN'S
BIECHT

UIT DE PETER EN PAULS VESTING
TE ST. PETERSBURG
AAN TSAAR NIKOLAAS I

Ingeleid door Arthur Lehning

AMSTERDAM · UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Vertaling: Dick Peet

Copyright inleiding © 1976 Arthur Lehning, Amsterdam
Copyright Nederlandse vertaling © 1976 B.V. Uitgeverij
De Arbeiderspers, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam.*

Oorspronkelijke titel: *Ispowjed M. A. Bakoenina*
Druk: Hooiberg, Epe

ISBN 90 295 0112 X

INHOUD

Inleiding	7
Bakoenin's biecht	41
Petitie aan Alexander II	199
Aantekeningen	207
Verantwoording	216
Index van namen	218

INLEIDING

‘Het verhaal van Bakoenins leven is het verhaal van het socialisme en de revolutie in Europa gedurende meer dan dertig jaar (1840–1876), want hij heeft met een persoonlijke inzet de revolutionaire ideeën ontwikkeld en deelgenomen aan alle revolutionaire bewegingen.’

FILIPPO TURATI

Op 17 mei 1851 om twee uur in de ochtend, bijna elf jaar na zijn vertrek uit Rusland, betrad de toen zevenendertigjarige Michael Alexandrowitsj Bakoenin als gevangene de Russische bodem. Hij was geboren op 30 mei 1814 op het landgoed Premoechino in de provincie Twer, niet ver van Moskou. Zijn familie behoorde tot de landadel. Zijn vader was in diplomatieke dienst in Italië geweest en in het ouderlijk huis heerste een kosmopolitische sfeer. Voorbestemd voor een loopbaan in het leger, ging Michael naar de Artillerie-school in Sint-Petersburg, werd in januari 1833 officier, maar diende op 21-jarige leeftijd zijn ontslag in om in Moskou filosofie te gaan studeren. Daar behoorde hij tot de beroemde literair-filosofische kring van Nikolaj Stankjewitsj en Wissarion Bjelinski. Oorspronkelijk sterk onder de invloed van de filosofie van Fichte, wiens *Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten* hij in 1836 vertaalde, werd hij een enthousiast aanhanger van Hegel. De eerste Russische vertaling van een werk van Hegel—twee van diens *Gymnasialreden*—was van zijn hand. Ze verscheen in 1838 en het voorwoord van Bakoenin kan men beschouwen als een manifest

van de jonge Russische Hegelianen. In 1840 ging Bakoenin naar Berlijn om daar zijn filosofische studies—en dat betekende Duitse filosofie en met name Hegel—voort te zetten; op de collegebanken zaten tegelijkertijd zijn vriend Iwan Toergenjew en Friedrich Engels, die overigens in dezelfde straat als Bakoenin woonde, maar pas vier jaar later in Parijs kennis met hem maakte.

In Berlijn werd Bakoenin een 'linkse Hegeliaan'. De kritiek van Bruno Bauer en Feuerbach had de theologie tot antropologie gemaakt, God en iedere vorm van religie tot een schepping, een projectie, een wensdroom van de mens verklaard. Daardoor is de mens van zijn menselijkheid vervreemd. De waarheid moet niet gezocht worden in het denken, dat wil zeggen het uitgangspunt van de filosofische mens moet niet het abstracte denken zijn maar de werkelijke mens, de totaliteit van het menselijke leven. Zo leidde de kritiek op de religie tot een radicale kritiek op de samenleving. Bakoenin was, naar Feuerbachs woord, van een 'kandidaat van het Jenseits' tot een 'student van het Diesseits' geworden, en de bespiegelende idealistische filosofie werd tot een revolutionaire 'filosofie van de daad'. Van nu af ging het er Bakoenin om, op de basis van een empirisch realisme en atheïsme de wereld te veranderen; anders gezegd: die toestand te scheppen, die de abstracte bevrijding van de mens overbodig maakt.

De universitaire studie aan de Friedrich Wilhelm Universiteit, waarvan hij zoveel had verwacht, maar die tenslotte toch neerkwam op een professorenfilosofie van de filosofie-professoren, bevredigde hem niet en hij vertrok in juli 1841 naar Dresden. Zijn opvatting over de filosofie en ook zijn nieuwe interpretatie van Hegel die hij de grootste filosoof van zijn tijd noemde, zal hij samenvatten in een artikel dat hij in oktober 1842 onder de titel *Die Reaktion in Deutschland*

onder het pseudoniem Jules Elysard in de *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* publiceert. De redacteur van dit te Leipzig verschijnende blad was Arnold Ruge, de belangrijkste publicist van de links-Hegelianen, met wie hij in Dresden vriendschap sloot.

Het nieuwe in de geschiedenis—aldus Bakoenin in zijn artikel—ontstaat door de volkomen vernietiging van het oude. Dat is de *conditio sine qua non* van de historische vooruitgang. Nog vóór Marx voegde hij een nieuwe dimensie toe aan de Hegelse dialectiek: de revolutionaire filosofie van de daad, een sociale filosofie van de eenheid van theorie en praktijk. In deze revolutionaire interpretatie van de Hegelse dialectiek (misschien moet men van een ombuiging van de Hegelse trichotomie spreken) dient de kern gezocht te worden van Bakoenins geschiedenisfilosofie en daarmee van zijn opvatting over de revolutie waaraan hij de volgende drie decennia van zijn leven heeft gewijd. De essentie van zijn theorie van de revolutie is deze, dat het doel van de wereldgeschiedenis de vrijheid en de bevrijding van de mens en de menselijke waardigheid is, en dat alleen door revolutie, door een volledige breuk met het bestaande, de verwerkelijking daarvan mogelijk is. Revolte en vrijheid zijn correlate begrippen: vrijheid is de bron en het doel van het leven, maar de mens moet handelen om werkelijk tot zelfbewustzijn te komen, en zich tegen alle boven hem gestelde autoriteit verzetten. Satan is voor Bakoenin de werkelijk prometheïsche figuur. In deze zin moet ook de beroemde slotzin van zijn artikel worden begrepen: *die Lust der Zerstörung ist zugleich eine schaffende Lust*—een der meest, maar veelal onvolledig geciteerde zinnen uit zijn oeuvre, die daardoor dikwijls onjuist geïnterpreteerd is. Voor dit artikel geldt het woord van Friedrich Engels: ‘De strijd werd nog met filosofische wapens gevoerd, maar niet meer om abstract filosofische doeleinden.’

In revolutionaire kringen wekte het anonieme artikel sensatie. Bakoenins vriend Alexander Herzen, die de filosofie van Hegel de algebra van de revolutie noemde, schreef over *Die Reaktion in Deutschland* zonder te weten wie de auteur was: Wanneer de Fransen beginnen de Duitse wetenschap te populariseren, dan begint het grote tijdperk van de daad.

Enkele weken na het verschijnen van zijn artikel las Bakoenin het kort tevoren verschenen werk van Lorenz von Stein: *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs*, de eerste uitgebreide studie van de socialistische theorieën en sociale bewegingen in Frankrijk sinds de Franse Revolutie. Het werk maakte, schreef Bakoenin, een bijna even sterke indruk op de publieke opinie als het in 1835 verschenen geschrift van David Friedrich Strauss *Das Leben Jesu*. Voor Bakoenin opende het werk van Stein een nieuwe wereld. Ook het boek van de Franse, katholieke filosoof Félicité de Lamennais, *La Politique à l'usage du peuple*, verschenen in 1839, oefende een grote invloed op hem uit. Van nu af aan gaat zijn belangstelling uit naar geschiedenis en politiek, en wordt zijn gedachtenwereld bepaald door het socialisme.

In oktober 1842 raakte hij bevriend met de revolutionaire Duitse dichter Georg Herwegh. Herwegh was gedwongen Duitsland te verlaten en Bakoenin vergezelde hem in januari 1843 naar Zürich. Daar maakte hij kennis met Wilhelm Christian Weitling, de Duitse kleermaker die sinds 1835 in het buitenland leefde en één van de voornaamste leiders was van de geheime republikeinse genootschappen onder de Duitse revolutionairen in de jaren dertig en veertig. Hij kan in zekere zin beschouwd worden als de grondlegger van het Duitse communisme. Voor één van deze geheime organisaties, de *Bund der Gerechten*, die later de naam *Bund der Kommunisten* aannam (een geheime organisatie waarvan

ook Marx en Engels lid zouden worden) schreef Weitling in 1838 een programma in de vorm van een boek: *Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte*. Het geheime comité van Weitlings internationale organisatie te Parijs had hem medegedeeld dat hij met Bakoenin nauwe relaties moest trachten aan te knopen. Uit de korte, indringende karakteristiek die Bakoenin in de *Biecht* van Weitling geeft, blijkt de indruk die deze eerste ontmoeting met een revolutionaire socialist op hem maakte. Overigens trachtte Bakoenin hem tijdens hun bijeenkomsten in de Hegelse filosofie in te wijden, met weinig resultaat, zoals Weitling in 1851 niet zonder ironie in een autobiografisch stuk vermeldde.

In juni 1843 werd Weitling door de Zwitserse autoriteiten gearresteerd en aangeklaagd wegens godslastering en geheime communistische propaganda, en in mei 1844 aan Pruisen uitgeleverd. De publikatie van zijn in beslag genomen papieren, waarin Bakoenins naam voorkwam, was voor de Russische ambassade reden aan de regering van het kanton Zürich inlichtingen over Bakoenin te vragen, hetgeen voor deze laatste aanleiding was naar Bern te vertrekken. Daar deelde de Russische ambassadeeraad hem een bevel van de tsaar mee om onverwijld naar Rusland terug te keren. Hierop verliet Bakoenin Bern en begaf zich enige tijd later naar België. Intussen had zijn vader van de Russische geheime politie opdracht gekregen nadere inlichtingen over zich zelf te geven en men eiste dat hij zijn zoon, die hij overigens reeds geruime tijd niet meer financieel ondersteunde, naar Rusland terug zou roepen. De gehele familie Bakoenin werd in Premoechino onder politietoezicht gesteld.

Tijdens zijn verblijf in Brussel, van maart tot juli 1844, brengt Bakoenin een kort bezoek aan Parijs, waar hij voor het eerst Marx ontmoet. Hij maakt er kennis met de schrijver van de *Voyage en Icarie*, Etienne Cabet, en is aanwezig op

een banket van Franse republikeinen en Europese democraten. In juli 1844 gaat hij weer naar Parijs, waar hij nu tot december 1847 zal blijven.

In januari 1845 publiceerde de Franse *Gazette des Tribunaux* de volgende oekaze uit Petersburg van 26 oktober 1844: 'Na beschouwing van het zeer getrouwe rapport van de regerende Senaat (ve Afdeling) over de demissionair vaandrig Michael Bakoenin, en na genoemde Bakoenin, volgens de stukken van het dossier, schuldig te hebben bevonden aan criminele betrekkingen in het buitenland met kwaadwillige individuen en aan ongehoorzaamheid aan de opdracht van de regering en de wil van Zijne Majesteit met betrekking tot de terugkeer van voornoemde naar Rusland, heeft de Raad van State het volgende arrest uitgesproken: genoemde beklagde wordt overeenkomstig de uitspraak van de Senaat vervallen verklaard van zijn adellijke rang en titel en zal, in het geval dat hij zich in Rusland vertoont, naar Siberië worden verbannen om dwangarbeid te verrichten.'

Vanaf dit ogenblik beschouwde Bakoenin zich als politieke banneling. Op 27 januari 1845 verscheen in het Parijse dagblad *la Réforme*, het orgaan van de republikeinse democratie, een brief van zijn hand, waarin hij zich openlijk tegen het Russische regiem en vóór een democratische revolutie in Rusland en Polen uitsprak. Zowel onder de Russen als onder de Polen die het artikel in het Pools vertaalden, vond het grote weerklank. Intussen had Bakoenin contacten aangeknoopt met tal van vooraanstaande Franse socialisten en republikeinen, onder wie Louis Blanc, Victor Considérant, Emile de Girardin en George Sand, maar in het bijzonder met Pierre-Joseph Proudhon, wiens ideeën van beslissende betekenis zouden worden voor zijn latere denkbeelden. Hij frequenteerde ook de kring van Duitse emigranten die meewerkten aan het blad *Vorwärts* waarin onder meer Heines *Die*

Weber gepubliceerd werd; hij leerde Marx nader kennen en ontmoette Friedrich Engels. In dezelfde tijd ontwierp hij twee filosofische geschriften: *Over het christendom, of de filosofie en de tegenwoordige maatschappij*, en een *Uiteenzetting en ontwikkeling van de ideeën van Feuerbach*; beide manuscripten zijn niet teruggevonden en moeten als verloren worden beschouwd.

Op een bijeenkomst ter herdenking van de Poolse opstand van 1830, op 29 november 1847, hield Bakoenin voor 1500 toehoorders een rede die een requisitoir was tegen het Rusland van Nikolaas I. Hij riep op tot een alliantie van het Poolse en Russische volk om gezamenlijk het Russische despotisme ten val te brengen en een onafhankelijk Polen te stichten. Deze redevoering maakte hem in geheel Europa beroemd, maar ook de geheime politie van Metternichs 'Heilige Alliantie' kreeg belangstelling voor hem. Op verzoek van de Russische ambassadeur werd hij door de regering van Louis-Philippe uit Frankrijk uitgewezen, hetgeen een golf van protest zowel van de publieke opinie als van de parlementaire oppositie met zich meebracht: de uitwijzing vormde een schakel in de keten van gebeurtenissen die tot het uitbreken van de Februarirevolutie in 1848 zouden leiden.

Bakoenin begaf zich nu weer naar Brussel, waar hij op 20 december arriveerde en opnieuw Marx ontmoette, die al eerder gedwongen geweest was Frankrijk te verlaten. Brussel was toen een internationaal centrum van verbannen democraten. De traditie van Filippo Buonarroti, door Bakoenin eens de grootste conspirator van zijn eeuw genoemd, was er levend: Félix Delhasse had Buonarroti intiem gekend, Lucien Jottrand had zijn invloed ondergaan; Bakoenin had met beiden contact. Hij sprak op 14 februari 1848 wederom op een openbare vergadering over Polen, te zamen met Joachim Lelewel, de meest vooraanstaande figuur in de Pool-

se emigratie. Bakoenin zette in zijn rede uiteen dat de eerste stap op de weg naar de vrijheid voor Polen de vernietiging van het Oostenrijkse keizerrijk was.

Bij het uitbreken van de Februarirevolutie spoedt hij zich naar Parijs. De eerste dagen behoren tot de gelukkigste in zijn leven. Het bezielende relaas van de revolutionaire gebeurtenissen dat men in de *Biecht* kan lezen, is een authentieke en bijkans klassieke beschrijving van de atmosfeer van een revolutie.

Voor Bakoenin was de Februarirevolutie het begin van een Europese revolutie. In *la Réforme* van 13 maart 1848 schreef hij een artikel waarin hij spreekt over de ineenstorting van Oostenrijk en de vereniging van geheel Europa, inclusief Rusland, in een geconfedereerde, democratische republiek. 'Ik ben een Rus en mijn gedachten gaan vanzelfsprekend uit naar Rusland. Vandaar kan men de eerste bliksems van de reactie verwachten. Deze zullen niet uitblijven, maar zij zullen zich keren tegen degene die ze heeft ontkend. Na de Oostenrijkse regering, wordt wellicht niemand zodanig door de Franse Revolutie bedreigd als keizer Nikolaas. Deze revolutie die alle volkeren moet redden, zal ook Rusland redden, daarvan ben ik overtuigd.'

Eind maart vertrok Bakoenin uit Parijs. Zijn reisdoel was Posen, nabij de Russische grens, een centrum van revolutionaire Poolse nationalistten. Hij verwachtte dat van daar uit een revolutionaire actie tegen Rusland zou kunnen beginnen. Begin april is hij in Frankfort, waar juist van 31 maart tot 3 april het *Vorparlement* vergaderde, dat een algemeen Duits parlement moest bijeenroepen. Hij ontmoette hier veel vooraanstaande Duitse democraten. Via Keulen, waar hij wederom Marx zal zien, reist hij verder naar Berlijn. Hij wordt hier echter uitgewezen en gaat via Leipzig naar Breslau dat nu, na een mislukte opstand in Posen in april, een centrum van revolutionaire actie wordt.

In mei 1848 vond de tweede opstand in Wenen plaats. De keizer vluchtte naar Innsbruck. De nationale Tsjechische partij die intussen een voorlopige regering had gevormd onder leiding van Frantisek Palacky, riep een Slavisch congres bijeen. Bakoenin begeeft zich eind mei naar Praag en propageert op het Congres—dat 3 juni een aanvang neemt—een Slavische federatie, gebaseerd op de ontmanteling van de drie monarchieën: Rusland, Oostenrijk en Turkije. Hij zet uiteen dat de Slaven van Oostenrijk niet alleen het Moskouse panslavisme moeten afwijzen, maar ook het Oostenrijkse slavisme dat door de Tsjechen Palacky, Rieger, Brauner en Thun werd voorgestaan. In een ontwerp voor een constitutie van een toekomstige Slavische federatie stelt hij vast dat de eerste stap hiervoor de ontmanteling van het Oostenrijkse keizerrijk dient te zijn en dat de opzet onafhankelijk van Rusland tot stand moet komen. In plaats van te vertrouwen op, of samen te werken met de Russische of de Oostenrijkse staat voor de Slavische onafhankelijkheid en een Slavische federatie, propageert Bakoenin een populaire, democratische en sociale revolutie. De Slaven zouden zich moeten verenigen met de democraten van Duitsland en Hongarije, die het onvervreembare recht van de Slaven op een autonoom bestaan moesten erkennen. Het was de opvatting van Bakoenin dat de bevrijding van de Slavische, Duitse, Hongaarse en Italiaanse volken en de stichting van hun vrije federaties slechts te verwezenlijken zouden zijn op de ruïnes van de Russische, Oostenrijkse, Pruisische en Turkse monarchieën.

Een opstand van de Tsjechische democraten, die op 12 juni in Praag uitbrak en door generaal Windischgrätz bloedig werd neergeslagen, maakte een vroegtijdig einde aan het Congres. Bakoenin had de opstand ontraden, maar toen deze eenmaal was uitgebroken, nam hij er aan deel. Na de nederlaag wist hij te vluchten en 20 juni 1848 was hij terug in Breslau.

Na de mislukte democratische opstanden in Duitsland en de nederlaag van het Parijse proletariaat in mei en juni is het revolutionaire tij aan het keren, maar Bakoenin hoopt nog steeds op een tweede Duitse revolutie, die een revolutionaire ontwikkeling in Oost en Zuid-Oost Europa ten gevolge zou kunnen hebben. In de volgende weken en maanden knoopt hij contacten aan met de revolutionaire Duitse democraten die in verschillende delen van Duitsland een actie voorbereiden. Het is Bakoenin die aan deze actie een ideologische basis en een internationale dimensie geeft. Gemeenschappelijk met de revolutionaire democraten in Saksen worden internationale verbindingen gelegd en ontstaat er een belangrijk centrum voor de coördinatie van een revolutionaire ontwikkeling in Oost en Zuid-Oost Europa. Bakoenin heeft ook relaties met Bohemen en organiseert daar een comité als tegenhanger van de burgerlijk-liberale nationale beweging. Hij probeerde een samenwerking van Duitsers en Tsjechen tot stand te brengen daar hij terecht vreesde dat Rusland, indien er een rassenstrijd tussen Duitsers en Slaven uitbrak, zou pogen de sympathie van de Slaven te verkrijgen en daardoor zijn macht te versterken. In verbinding met de Polen en Hongaren moest de Habsburgse monarchie en het tsarisme ten val worden gebracht. Een tweede Duitse revolutie zou tot een boerenrevolutie in Rusland kunnen leiden. Dit waren de ideeën die ten grondslag liggen aan zijn *Aufruf an die Slaven*, begin december 1848 in Leipzig als brochure gepubliceerd en onmiddellijk in het Pools en Tsjechisch vertaald.

Zijn relaties met de Poolse democraten werden bemoeilijkt door de lasterlijke geruchten—uit de koker van de Russische ambassade in Parijs—dat Bakoenin een Russisch agent zou zijn. Zij kwamen op 6 juli 1848 in de openbaarheid door een publikatie in de *Neue Rheinische Zeitung*, het door Marx te Keulen geredigeerde blad.

Na een verblijf van meerdere maanden in Berlijn (van midden juli tot circa 22 september 1848) werd Bakoenin uit Pruisen uitgewezen. Hij ging naar Dresden waar hem hetzelfde lot wachtte en begaf zich midden oktober naar Cöthen-Anhalt, de kleine vrijstaat niet ver van Dresden. Ook vooraanstaande leden van het Centrale Comité van de Duitse democratische partij—eveneens uit Berlijn uitgewezen—trokken naar Cöthen.

Bakoenins voornaamste activiteit was van nu af aan niet zozeer gericht op de propaganda van zijn ideeën die hij behalve in de *Oproep aan de Slaven* ook in talrijke Duitse democratische bladen verbreidde, maar op een strategie voor de revolutionaire strijd. Van circa 10 tot 15 maart 1849 was hij, illegaal, opnieuw in Praag om daar een revolutionair comité voor de opstand in Bohemen te organiseren, terwijl hij in Dresden een Germaans-Slavisch comité trachtte te vormen: het zijn zijn eerste geheime genootschappen, in de traditie van de Carbonari en de Buonarrotistische organisaties die overigens een normaal verschijnsel vormden in de revolutionaire bewegingen uit de eerste helft van de negentiende eeuw. Het beginsel van geheime groeperingen vindt men in de revolutionaire activiteiten van Bakoenin in de jaren zestig terug.

Nadat de koning van Pruisen begin april 1849 verklaard had de Duitse grondwet niet te willen accepteren en de koning van Saksen op 30 april zijn parlement ontbond, brak in Dresden de derde mei een volksopstand uit. Er werd een voorlopige regering gevormd. Bakoenin was één van de militaire leiders. 'De democratische arbeiders', schreef Friedrich Engels, 'vonden in hem een capabel en koelbloedig leider.' Ook Richard Wagner met wie Bakoenin toentertijd bevriend was, nam aan deze opstand deel. In zijn memoires heeft hij uitvoerig over zijn en Bakoenins rol geschreven.

Op 9 mei wordt de opstand door de interventie van Pruisische troepen neergeslagen. Op 10 mei wordt Bakoenin in Chemnitz gearresteerd en na een kort verblijf in de gevangenis te Dresden in de nacht van 24 op 25 mei naar de vesting Königstein getransporteerd, geëscorteerd door een detachement infanterie. Onder de staat van beleg krijgt hij geen openbaar proces. Afgezien van enkele onzinnige beschuldigingen, erkent Bakoenin wat hem ten laste wordt gelegd.

Over de motieven voor zijn deelname aan de opstand in Dresden verklaarde hij bij zijn verhoor: 'Ik heb deelgenomen aan de Saksische opstand omdat ik daarin een middel zag de Pruisische invloed terug te dringen en, gezien de politieke invloed van Rusland op Pruisen, tevens die van Rusland. Daar mijn activiteiten voornamelijk gericht waren tegen Rusland, leek het mij dat ook deze revolutie beantwoordde aan mijn streven de invloed van Rusland op Duitsland zoal niet te vernietigen, dan tenminste te verzwakken. Dat was de reden waarom ik met deze revolutie sympathiseerde.' Hij geeft weinig details—om anderen niet te compromitteren—en verklaart onomwonden dat hij de eenheid van een democratisch Duitsland voorstond, de bevrijding van de Slaven en de vernietiging van alle staten en vooral van het Oostenrijkse keizerrijk.

Zijn advocaat had hem gevraagd ten behoeve van de verdediging een uiteenzetting te geven van zijn politieke opvattingen. Tijdens het schrijven ervan vergat Bakoenin blijkbaar waarvoor zijn relaas moest dienen en er ontstond een manuscript van tientallen pagina's over de politieke toestand in Europa en over de Slavische kwestie. De advocaat kon er voor zijn verdediging weinig mee beginnen, maar de tekst werd tachtig jaar later gepubliceerd als een belangrijke bijdrage tot de kennis van Bakoenins ideeën over het Slavische vraagstuk.

Uit de uiteenzetting die Bakoenin in de *Biecht* van zijn opvattingen geeft (zoals overigens uit al zijn geschriften, voor en na zijn gevangenschap), blijkt duidelijk dat men Bakoenin ten onrechte van panslavisme heeft beschuldigd. Hij erkent de nationale autonomie van de volkeren maar maakt de sociale revolutie die hij voorstond toch niet ondergeschikt aan nationale doeleinden: integendeel, hij wil deze gebruiken in het belang van een sociale omwenteling.

In de Saksische gevangenis Königstein hield hij zich onledig met wiskunde en geschiedenis; hij las ook Shakespeare. Hij verwachtte terechtgesteld te worden en op 19 januari 1850 werd hij inderdaad ter dood veroordeeld. De dagbladen meldden dat zijn terechtstelling op handen was. Drie maanden later werd het vonnis bevestigd, maar begin juni werd de doodstraf van hem en twee andere veroordeelden in levenslange dwangarbeid veranderd.

Intussen had Rusland om zijn uitlevering gevraagd, zo ook de Oostenrijkse regering, in verband met zijn deelname aan de Praagse opstand van juni 1848. Op 13 juni 1850 levert men hem aan Oostenrijk uit. Hij wordt voorlopig in het Hradschin te Praag gevangen gezet en midden maart 1851 overgebracht naar de gevangenis in Olmütz, in Moravië, waar hij aan de muur geketend wordt en met een barbaarse hardheid behandeld. Op 15 mei 1851 veroordeelt een krijgsraad hem tot de dood door de strop, maar opnieuw wordt het vonnis in levenslange gevangenisstraf gewijzigd. Diezelfde dag brengt een sterk escorte hem, aan de voeten geketend, via Krakau naar de Russische grens, waar hij op 17 mei 1851 aan de Russische gendarmerie wordt uitgeleverd. Daar zijn ketens als Oostenrijks staatseigendom weer moesten worden ingeleverd, werden ze aan de grens voor Russische verwisseld. Op 23 mei bereikt de tocht Sint-Petersburg en wordt Bakoenin in cel vijf van de Peter en Pauls

Vesting opgesloten. De volgende zes jaren, tot zijn verbanning in 1857, zal hij in eenzame opsluiting doorbrengen.

Twee maanden lang bleef Bakoenin zonder enige nadere informatie over zijn lot in zijn cel in het ravelijn Alexejew, behorende bij het complex van de Peter en Pauls Vesting. Het was dezelfde vesting waar Dostojewski in 1849 gevangen had gezeten, waar Dmitri Karakozow na zijn aanslag op de tsaar op 4 april 1866 werd gemarteld en opgehangen, waar Sergej Njetsjajew na een tienjarige opsluiting in 1882 de dood vond en waar Peter Kropotkin van 1874 tot 1876 gekerkerd was. Sinds Peter de Eerste kent deze steenmassa, opgetrokken aan de oever van de Newa tegenover het Winterpaleis, de geschiedenis van moorden en martelingen, van mensen die levend begraven werden of veroordeeld tot een langzame dood, of tot krankzinnigheid werden gedreven in de eenzaamheid van de duistere, vochtige kerkers.

Eind juli 1851 kreeg Bakoenin in zijn cel bezoek van de chef van de Derde Afdeling (de tsaristische geheime dienst), graaf Alexej Orlow, die hem het verzoek van de tsaar overbracht een verslag te schrijven over zijn revolutionaire activiteiten gedurende zijn verblijf in het buitenland. De gevangene kon tot de tsaar spreken, had deze eraan toegevoegd, als 'een geestelijke zoon tot zijn geestelijke vader'. De graaf berichtte aan zijn opdrachtgever dat hij een lang gesprek met de gevangene had gehad, die bereid was op het verzoek in te gaan en dat hij de indruk had dat hij reeds berouw toonde.

Bakoenin moet onmiddellijk begrepen hebben dat zich hier een mogelijkheid voordeed om in zijn wanhopige positie verandering te brengen. Hij begon diezelfde dag te schrijven en een maand later was het stuk gereed. Het negentig pagina's tellende manuscript werd zorgvuldig voor de tsaar gekopieerd, die het op 13 augustus ontving.

Graaf Orlow voegde er een memorandum aan toe, waarin hij onder meer opmerkte dat de gevangene zijns inziens een hoogst gevaarlijk persoon was en dat onder geen omstandigheid kon worden ingegaan op diens wens om de gevangenschap te veranderen in dwangarbeid. Door zijn ontembare geest zou hij ook in het verbanningsoord een gevaarlijke en ondermijnende invloed hebben. Nadat de tsaar het verslag had gelezen, berichtte hij aan Orlow: 'Ik deel geheel Uw mening. Hij verdient geen vertrouwen en ik geloof dat hij voorlopig kan blijven waar hij is.' Nikolaas had het document zorgvuldig gelezen en van kanttekeningen voorzien; onder meer schreef hij een notitie voor zijn zoon, de toekomstige Alexander II: 'Je moet dit geheel lezen; het is zeer interessant en zeer instructief.'

Een werkelijk verhoor heeft Bakoenin nooit ondergaan. Wellicht zijn hem bepaalde vragen voorgelegd; meerdere passages uit zijn *Biecht* zouden daarop kunnen wijzen, maar bewijzen zijn er niet voor. Het document bleef zeventig jaar lang verborgen in de keizerlijke geheime archieven en werd pas na de Russische Revolutie gepubliceerd. Zowel bij historici als bij geestverwanten en politieke tegenstanders van Bakoenin wekte de publikatie sensatie. De onderdanige toon tegenover de tsaar aller Russen, de berouwvolle passages over zijn ideeën en zijn misstappen wekten verbazing. Jarenlang duurde de discussie over de vraag of Bakoenin in de *Biecht*—de titel waaronder het document in 1921 verscheen—de waarheid had gesproken. Was hij werkelijk de berouwvolle zondaar als wie hij zich voordeed? Had hij zijn revolutionaire ideeën afgezworen?

De marxistische historici verschilden van mening: Joeri Stjeklow, die later een omvangrijke biografie van Bakoenin zou publiceren en met een Russische uitgave van diens verzamelde werken begon, was van den beginne af de mening

toegedaan dat de betwiste passages niet au sérieux konden worden genomen. De historicus Wjatsjeslaw Polonski die de eerste volledige publikatie in 1921 had verzorgd, had een tegenovergestelde opinie. Wera Figner, zelf twintig jaar een gevangene in Schlüsselburg—waarover zij in haar uitzonderlijke autobiografie *Nacht over Rusland* heeft geschreven—was geschokt: haar beeld van de grote Russische revolutionair was geschonden. Peter Kropotkin die van het document op de hoogte was door de eerste fragmentarische publikatie in 1919, deelde die mening niet. Voor anderen was het geschrift een welkom politiek wapen om te pogen de anarchist Bakoenin, de politieke tegenstander van Marx, moreel in diskrediet te brengen.

In 1925 werd een brief bekend die Bakoenin bij een bezoek van zijn zuster Tatjana in februari 1854 uit de gevangenis had weten te smokkelen. De brief werd door de Russische historicus Alexander Kornilow in het archief van de familie Bakoenin gevonden en in het tweede deel van zijn biografie over Bakoenin gepubliceerd. Het was deze brief die Polonski, Wera Figner en vele anderen hun oorspronkelijke mening deed herzien. De tekst luidde aldus:

'Mijn beste vrienden: ik weet aan welk vreselijk gevaar ik jullie blootstel door deze brief te schrijven. En toch schrijf ik hem; daaruit kunnen jullie wel opmaken hoe groot mijn behoefte is jullie mijn opvattingen uiteen te zetten en al was het nog slechts één keer in mijn leven—ongetwijfeld de laatste—vrijuit, ongedwongen te zeggen wat ik voel, wat ik denk. Het is de eerste keer en het zal tevens de laatste zijn, dat ik jullie een risico laat lopen. Deze brief is mijn uiterste en laatste poging het contact met het leven te hernieuwen: is mijn positie eenmaal duidelijk, dan zal ik weten of ik nog moet blijven afwachten in de hoop dat ik mij nuttig zal kunnen maken overeenkomstig de ideeën die ik had, overeenkomstig de

ideeën die ik nog steeds heb en die altijd de mijne zullen blijven, dan wel of ik moet sterven. Beticht mij niet van ongeduld en evenmin van zwakte, dat zou onrechtvaardig zijn. Vraag het maar aan mijn voortreffelijke kapitein die nu majoor is; hij zal tegen jullie herhalen wat hij mij al dikwijls heeft gezegd, dat hij zelden een zo redelijke, een zo moedige gevangene gezien heeft als mij; ik ben altijd goed gehumeurd, ik lach altijd... en toch overkomt het mij wel twintig keer per dag dat ik zou willen sterven: zo zwaar is het leven voor mij geworden. Ik voel dat mijn krachten verflauwen; mijn geest is nog sterk, maar mijn lichaam wordt zwakker; het gedwongen gebrek aan beweging, het nietsdoen, het gebrek aan frisse lucht en vooral een wrede innerlijke kwelling die alleen een gevangene afgezonderd zoals ik, zal kunnen begrijpen en die mij dag en nacht niet met rust laat, hebben in mij kiemen van een slepende kwaal ontwikkeld die ik, daar ik geen dokter ben, niet duidelijk kan omschrijven, maar die zich elke dag op een onaangenaamere manier doet gevoelen: het zijn, geloof ik, aambeien, nog verergerd door bijkomende aandoeningen die mij onbekend zijn. De aanvallen van hoofdpijn wijken haast geen ogenblik. Mijn bloed is volkomen in oproer, het stijgt mij naar de borst, naar het hoofd en benauwt mij zo, dat ik urenlang geen adem kan krijgen en vrijwel voortdurend hoor ik in mijn oren een geruis als van kokend water. Tweemaal per dag heb ik steevast koorts, in de voormiddag en 's avonds, en gedurende het overige deel van de dag word ik gekweld door een inwendig kwaad dat mijn lichaam verteert, mijn hoofd benevelt en dat mij langzaam schijnt te willen verslinden. Maar goed, jullie krijgen me te zien; je zult me wel veranderd vinden Tatjana, zelfs sinds de laatste keer dat wij elkaar gezien hebben. Eén keer slechts heb ik de gelegenheid gehad mezelf in de spiegel te bekijken en ik vond me verschrikkelijk om aan te zien. Over dat laatste maak ik me weinig zorgen; ik heb allang afgezworen wat ouderen zoals ik de naam ijdelheid geven, wat de jongeren met wel duizendmaal meer recht de essentie van het leven

noemen. Voor mij bestaat er nog slechts één enkel belang, één enkel voorwerp van verering en geloof: jullie hebben het genoemd en als ik niet daarvoor kan leven, wil ik helemaal niet leven. Mijn lelijkheid kan me dus weinig schelen en ook die ziekte zou mij weinig hinderen als ze mij maar bliksemsnel wilde wegrukken; ik zou me niet beter kunnen wensen dan samen met die ziekte heel gauw heen te gaan; maar een trage kruipgang naar het graf terwijl ik onderweg afstomp, daar kan ik me niet bij neerleggen. Mijn moreel houdt zich nog goed; mijn hoofd is helder, ondanks alle pijnen waaraan het is blootgesteld, mijn wil, hoop ik, zal nooit buigen; mijn hart lijkt weliswaar van steen, maar geef mij de kans om te handelen en het zal weerbaar blijken. Nooit, lijkt me, heb ik zoveel ideeën gehad, nooit had ik een brandender verlangen naar beweging en actie. Ik ben dus nog niet helemaal dood, maar juist dit leven van mijn ziel dat door de grotere concentratie inniger, misschien krachtiger, begeriger om zich te uiten is geworden, wordt voor mij tot een nooit opdrogende bron van kwellingen die ik zelfs niet zal proberen te beschrijven. Jullie zullen nooit kunnen begrijpen wat het zeggen wil zich levend begraven te voelen; elk ogenblik van de dag en de nacht bij je zelf te zeggen: ik ben een slaaf, ik ben uitgeschakeld, voor het leven machteloos gemaakt; tot in de cel het gerommel te horen van de grote strijd die in aantocht is, van een strijd waarin de meest essentiële vraagstukken van de mensheid beslist zullen worden en daarbij werkeloos en stom te moeten blijven. Vol te zijn van denkbepelden waarvan althans een deel van nut zou kunnen zijn en er geen één van te verwezenlijken; liefde te gevoelen in zijn hart—zeker, liefde, ondanks die uiterlijke verstenening—en haar over niets en niemand te kunnen uitstorten. Kortom zich vervuld te voelen van toewijding en zelfs heldendom om een duizendmaal heilige zaak te dienen en dan al die geestdrift te zien stuklopen op de vier kale muren, mijn enige getuigen, mijn enige vertrouwelingen!—Zo is nu mijn leven! en dan is dat nog niets vergeleken bij een denkbeeld dat nog heel wat afschuwelijker is: